

Les golfes

Batec saludable de la literatura nord-catalana

Míriam Almarcha París

Professora titular de l'Institut
Franco-català Transfronterer
(Universitat de Perpinyà)

Qui coneix la veïna Catalunya del Nord? Què n'és, del seu català septentrional? I de la seva producció literària? Des d'Andorra es tendeix a mirar cap al sud, al Principat de Catalunya, i s'oblida per moments que en les terres limítrofes del nord hi ha uns veïns de parentiu històric, institucional i lingüístic.

El pol nord literari

Malgrat l'estandardització, el català del nord encara conserva joies d'un dialectalisme digne d'amansir feres. La perseverança del parlar i dels seus locutors mereixeria un reconeixement legítim. Es podria traduir en una visibilitat més tangible i normalitzada de la llengua catalana, sobretot als espais públics. Malauradament, no sempre és el cas. Caldria confiar en una administració francesa massa centralitzada per poder delegar-li els particularismes d'una realitat lingüística local, també dita regional. Les engrunes del català septentrional, intens als pobles i en boca dels padrins, s'entossudeixen a sustentar una realitat lingüística empobrida. El context social compta amb una dinàmica obstinada a treballar la perdurabilitat del català amb iniciatives educatives, associatives i alguna d'institucional. Resultat? Segons les dades de la darrera enquesta de 2015 sobre *Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord*, un 61,0% de la població comprèn el català i el 35,4% el sap parlar. La llengua utilitzada majoritàriament en qualsevol àmbit de comunicació, privat o públic, és el francès, sol o compartit, en un 91,5% dels casos. Com a llengua sola, el català té un ús habitual per a un 1,3% de la població, menys de l'1% entre els més joves i un 2,9% per als més grans de 65 anys.

Català precari? Català apagat? Català agonitzant? De quina manera una literatura en llengua catalana pot sobreviure en un terreny tan hostil? Doncs hi ha literatura nord-catalana, escriptores i escriptors nord-catalans, lectores i lectors nord-catalans, així com editorials nord-catalanes, que publiquen en llengua catalana. Sorprenent i alhora evident! **L'escena i el decorat romanen prou ben plantats. Cal, amb molta constància i tenacitat, continuar traçant camí. La literatura, més que una eina, és un producte de petjada segura.** Proposin el que proposin, les lletres treballen per una presència inalterable del català. *Noir sur blanc*. De gèneres n'hi ha per a tots els gustos: teatre, poesia, novel·la, conte, novel·la negra i eròtica, a més de revistes en català. Consum assegurat per a uns lectors aferrats a participar en la manutenció de la dita dinàmica.



Casa dels Països Catalans a Perpinyà (Fotografia: Míriam Almarcha)



La Llibreria Catalana de Perpinyà (fotografia: Júlia Fernández)

Elogi d'un consum respectable

Per la Llibreria Catalana de Perpinyà, la més antiga de la ciutat i especialitzada en llengua i temàtiques catalanes, transiten centenars de títols, principals ambaixadors de la literatura nord-catalana. També es fa ressò de l'actualitat literària del Principat de Catalunya. **El seu origen es remunta a l'inici dels anys cinquanta amb l'antiga Librairie Catalogne. Durant un temps prengué forma de llibreria mòbil, i recorria pobles de la Catalunya del Nord per vendre exclusivament llibres en català.** El balanç de Joana Serra –l'actual propietària de la històrica Llibreria Catalana– sobre la salut i les vendes en català és força optimista. Poc temps després d'haver adquirit el negoci, explica el seu repte amb la literatura infantil en català. “Una aposta que ha estat tot un èxit gràcies a les escoles immersives i al creixement del nombre d'aules bilingües als centres públics de la Catalunya del Nord, on es fan el 50% de les classes en català i el 50% restant en francès.” A més,

diferencia l'aprenentatge i l'ús de la llengua, el gran problema que té el català a la Catalunya del Nord: “Molts nens estudien el català a l'escola i quan surten no l'utilitzen i es passen al francès perquè ni al carrer ni a casa el poden parlar amb ningú” (*El Punt Avui*, 2014).

Segons el sociolingüista nord-català Alà Baylac Ferrer, en matèria de difusió, les xifres indiquen una relativa “normalitat” de vendes dels dos autors més productius. Ens referim a Joan-Lluís Lluís i Joan-Daniel Bezsonoff. L'any de sortida d'un llibre, venen entre 100 i 200 exemplars (fins a 400 per al darrer de Lluís), als quals, a posteriori, se'n van afegint algunes desenes cada any, segons la Llibreria Catalana. Es pot arribar fins a 400 novel·les venudes al nord de la frontera, mentre que les vendes al sud atenyen els 500 exemplars per a Bezsonoff, i entre 1.000 i 5.000 per a Lluís (Baylac, 2020).

Serra assegura que les noves generacions “han perdut la por de llegir en català”. Belleu (com dirien a la Catalunya del Nord, equivalent de l'adverbi *potser*) podem esperar una revifalla lenta i progressiva de la llengua catalana fundada en la confiança; per tant, allunyada de l'autoodi tan característic del fet de parlar català a França.

Avui, novel·la talentosa i compromesa en català

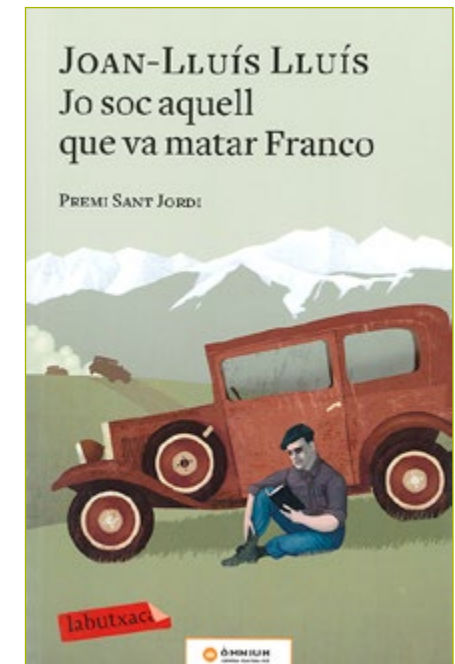
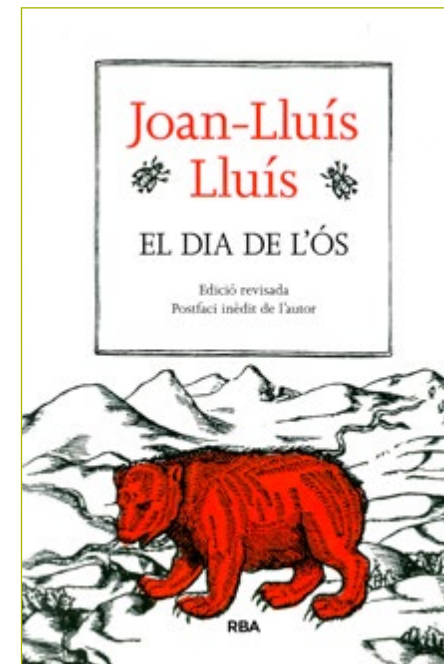
Paradoxalment, tot i la situació sociolingüística de la llengua, la literatura nord-catalana contemporània es manté amb una fesomia de normalitat innegable (gèneres, temàtiques, llengua estàndard, difusió a un conjunt del mercat catalanòfon...). Alà Baylac Ferrer ha fet una

classificació de la novel·la des dels anys seixanta (Baylac, 2020). En proposem l'adaptació següent:

AUTORS/ORES	NOVEL·LES	PERÍODE DE PRODUCCIÓ
Pere Verdager (1929-2017)	12 títols	1966-1986
Jordi Carbonell (1920-2013)	11 títols	1979-1994
Renada Laura Portet (1927-)	6 títols	1981-2008
Joan Tocabens (1940-)	6 títols	1984-1998
Joan-Lluís Lluís (1963-)	10 títols	1993-2018
Joan-Daniel Bezsonoff (1963-)	11 títols	1994-2017
Jordi Pere Cerdà (1920-2011)	1 títol	1998
Joan-Francesc Castex (1977-)	1 títol	2018
Esteve i Jacint Carrera	1 títol	2011

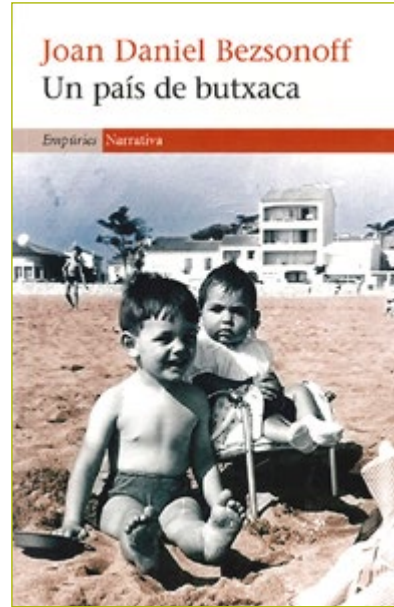
Una de les proves més mediàtiques ha estat el premi Sant Jordi 2017 a l'escriptor **Joan-Lluís Lluís** per *Jo soc aquell que va matar Franco*. L'exercici d'ucronia de la novel·la concentra qüestions sobre identitat i confronta ideals nacionals d'una banda i l'altra de la frontera. Es tracta d'un dels autors més consolidats del panorama literari dels Països Catalans. Les llengües, la identitat i les relacions de poder, tant de l'Estat com dels individus, són algunes de les temàtiques que prevalen en les seves publicacions. L'audàcia dels seus escrits, amb rerefons fantàstic, violent o sòrdid, no manca de sorprendre els lectors. Lluís, no gens indiferent a l'estatut, dit regional, del català al sud de l'Estat francès, plasma inquietuds personals que, de manera recurrent, acaparen el seu univers creatiu: *Ulls de sorra* (1993), *Conversa amb el meu gos sobre França i els francesos* (2002), *Aiguafang* (2008), *Les cròniques del déu coix* (2013), *A cremallengua* (2011) o *El navegant* (2016) abanderaren el dit debat. El seu darrer treball, *Els invisibles* (2020), és una autobiografia lingüística:

“En algun moment d'aquests meus setze anys, vaig prendre consciència que la llengua catalana no era només un concepte abstracte o una eina de comunicació. Vaig entendre que també era un riu que tenia la seva font en un passat llunyà i que havia travessat les generacions fins a arribar dintre meu” (Lluís, 2020, p. 65).

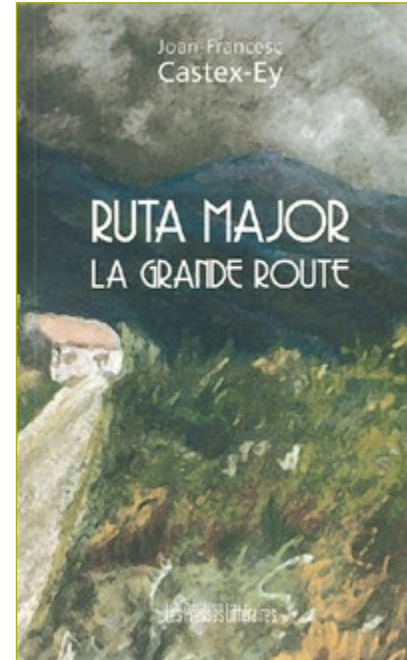


Joan-Lluís Lluís no és l'únic escriptor nord-català àmpliament reconegut i premiat. **Joan-Daniel Bezsonoff**, principalment novel·lista, també ha explorat la seva identitat catalana a través d'*Un país de butxaca* (2010). *Guia sentimental de Perpinyà* (2015) és una aproximació afable i tendra a realitats de la capital rossellonesa. “Els gitanos”, “El parlar de Perpinyà”, “Visa pour l'Image” o “Rugbi” són alguns

capítols destacables. De l'esport més practicat i arrelat en dirà: "No vull pas ser desagradable i no m'allargaré amb la USAP i la seua catalanitat de fira. Uns quants crits, una profusió de senyeres i la cançó *L'estaca* cantada fora del seu context no han constituït mai el pòsit d'una cultura catalana" (Bezsonoff, 2015, p. 55). No s'està de reivindicar la legitimitat històrica i catalana, actualment massa dissipada i diluïda: "Cal no oblidar mai que, fins al segle XVII, les comarques de l'actual Catalunya Nord eren unes terres tan catalanes com l'Empordà o la Conca de Barberà. Perpinyà era la segona ciutat de Catalunya. La literatura fins al segle XVIII hi va conèixer el mateix destí que a la resta del Principat" (Bezsonoff, 2015, p. 36). Els seus escrits combinen la ficció en una època i un lloc determinats (antigues colònies franceses, la Primera i la Segona Guerra Mundial, la Guerra d'Algèria...), records personals i divagacions més o menys eròtiques.



Joan-Daniel Bezsonoff a la Llibreria Catalana de Perpinyà
(fotografia: Joana Serra)



Joan-Francesc Castex-Ey inicia la trajectòria com a poeta l'any 2008 amb el recull *La sang i la saba*; l'en seguiran quatre més. Molt ràpidament s'endinsarà en el gènere del teatre, de la novel·la, del conte i de l'assaig. Castex s'adhereix a la comunitat literària retrobant-se individualment amb la seva personalitat catalana i ho comparteix obertament amb el seu lector. No és d'estranyar que els personatges retin comptes amb qüestionaments identitaris. N'és una prova la peça de teatre *La frescor de les*

nits, amb una sublimar Catalunya del Nord desarrelada i llesta per encapçalar una revolta pacífica amb un únic objectiu: recuperar els orígens en format "frescor de nit". Tracta d'una nació, la francesa, que va renunciar a la seva pròpia història, al seu llenguatge. Reneix enfrontant-se a l'immobilisme i la por, alhora que verbalitza una sana revolta contra la fredor d'un sistema (centralisme francès) basat en la tirania i l'amnèsia col·lectiva. El diàleg entre el Jove i el Vell, personatges principals, contrasten ingenuïtat i sensatesa. Alguns extractes:

Conèixer les seves arrels (Castex, 2015, p. 4):

"El Vell (somrient i amb to acomodaticí): Qui ets, minyó? No t'havia pas vist mai per aquí!

El Jove (amb un aire displicent): No sé qui soc.

El Vell: Perdó?

El Jove: Dic que no sé qui soc.

El Vell: Què dius? És absurd, o te mofes! Tothom sap qui és!

El Jove: Doncs, jo, no. I com jo, n'hi ha més del que es pensa... ”

Transmetre les seves arrels (Castex, 2015, p. 7):

“El Jove (amb to un xic desafiant): I vós? Heu ensenyat el nom de les coses a la vostra gent? El Vell: No, ben entès, són altres persones que han ensenyat el nom de les coses als meus fills!

El Jove (estranyat): Vaja, per què?

El Vell: Jo, conec *fora*¹ que les coses d'aquí, conec *fora* que el nom de les coses d'aquí.”

No és d'estranyar que la voluntat de recuperació es plasmi a través d'una expressió lingüística pròpia a la Catalunya del Nord. El rossellonès. On i com? Al carrer i parlat, essencialment. Per tant, poca traça escrita. **Joan-Francesc Castex llaura, planta i conrea el català septentrional incondicionalment. Cultiu i floració: el català del nord dins de la creació literària és ineluctablement viu!**

Fixem-nos que tots tres autors han catalanitzat els seus noms d'origen: Jean-Louis, Jean-Daniel i Jean-François. En Joan-Lluís i en Joan-Francesc ho han tramitat al Registre Civil. Es tracta d'un procediment llarg i feixuc prop de l'administració francesa que acaba sempre als tribunals de justícia. Joan-Lluís Lluís va trigar quatre anys a aconseguir-ho. El seu argument és principalment íntim: “Tenia un nom

¹ *Fora* (septentrionalisme) equival a l'adverbi *solament*.

que no corresponia a la meua identitat profunda. Havia de canviar una de les dues coses. Com que no volia canviar la meua identitat profunda m'he canviat el nom.” Joan-Francesc Castex diu haver sentit “la necessitat de sortir del cercle esquizofrènic, no volia continuar vivint amb dues identitats” (*El Punt Avui*, 2011).

Si bé la majoria de les publicacions de Castex es publiquen a editorials nord-catalanes, Bezsonoff i Lluís compten regularment amb les editorials catalanes del sud. Una operació salutífera per ampliar el mercat i el públic lector? Potser. En tot cas, els dos darrers llibres dels autors més prolífics de la Catalunya del Nord han estat publicats per *L'Avenç*. Una cosa

és segura, les editorials esdevenen una eina més per a la promoció i la defensa de la llengua catalana. L'editorial *El Trabucaire*, des que es va crear l'any 1985, és un dels pilars de la producció escrita en català a la Catalunya del Nord. A més d'editar literatura, difon assajos sobre història, sociologia, creació literària i llibres d'artistes, entre altres.



Ahir, els pioners de la novel·la en català

Renée-Laure Portet va seguir els mateixos passos. L'escriptora de 93 anys és coneguda pel seu nom de ploma, Renada-Laura Portet. Amb ella encetem un estol d'escriptors que a partir dels anys seixanta del segle xx s'engresquen a escriure en català. **En Pere Verdguer és l'autor de la primera obra de narrativa nord-catalana moderna.** L'any 1966 descobrim la màquina de viatjar en el temps amb *El cronomòbil*, pura ciència-ficció. L'en seguiran d'altres sobre la genètica o el clonatge humà. La imaginació futurista i les

atrevides tècniques científiques enriqueixen sense dubte el panorama dels gèneres literaris (nord) catalans. En Pere Verdaguer, nascut a Banyoles i fill de la retirada de l'any 1939, arribà a la Catalunya del Nord amb tan sols deu anys sense saber un mot de francès. Una de les valuoses traces escrites del seu exili redobla així: "A finals de tarda es va sentir un rum-rum que va fer aixecar el cap de la gent. Tot d'una inquieta. Els avions franquistes! I, gairebé de seguida després, ta-ta-ta-ta! El xofer del camió va sortir i ens va cridar: Tothom a sota! Tothom a sota!" (Verdaguer, 2002, p. 66). **La veu de Pere Verdaguer nen ret homenatge al desarrelament forçat de milers de famílies republicanes, un deure de memòria al qual la Catalunya del Nord ha estat molt atenta aquests darrers anys.** I és que en Verdaguer, entre cròniques, cursos i actes culturals, ho paladejava tot!

Durant el mateix període, d'altres novel·listes acompanyen aquest gegant de les lletres nord-catalanes: **Jordi Carbonell, Joan Tocabens, Jordi-Pere Cerdà i Renada-Laura Portet.** Cal destacar, en l'obra de Tocabens, el menester de pouar en realitats i entorns propers. Tant els paisatges com els personatges i llur expressió són propis de la Catalunya del Nord. Així, retrobem un català escrit fonèticament: "La campana de l'iclésia / els-e sem perseguits fins a casa / Me són des-cuidat que tenia un devert de llatí per demà" (Tocabens, 1983, p. 29). El tan premiat i enyorat Jordi-Pere Cerdà basa essencialment la seva producció en la poesia i el teatre. Una novel·la: *Passos estrets per terres altes*. És una fotografia íntima de la vida a la seva Cerdanya natal durant el segle XIX. Ambdós ens arrimen a un tros de muntanya partida i una catalanitat bancal. Tant el Pertús com la Cerdanya comparteixen espais transfronterers, a més d'un bàndol espanyol, un de francès i els dos de catalans. Tocabens és nascut i encara s'està al Pertús. Cerdà

era fill de Sallagosa (Cerdanya francesa o Alta Cerdanya), on va residir fins al 1960, i posteriorment s'establí a Perpinyà.

Abans-d'ahir, les llavors de la producció catalana actual

Si continuem remuntant-nos en el temps, seguirem desgranant la historicitat de les lletres nord-catalanes. Per Miquela Valls és a l'entorn de 1880 que s'aixequen veus a favor d'una revifalla catalana. Recordem l'any 1886, quan Jacint Verdaguer regalà als "catalans de França" el seu *Canigó*, entorn del qual s'havien celebrat un parell d'anys abans les festes literàries de Banyuls (Valls, 1992). El 1887 les *Catalanades* d'Un Tal implanten tot un patrimoni popular amb el sabor de la seva



Miquela Valls i Joan-Francesc Castex-Ey a La Llibreria Catalana, a Perpinyà (fotografia: Joana Serra)

llengua de carrer, el caràcter burlesc de les seves situacions i l'exageració dels seus tipus. Segons Valls és la sola palanca cultural catalana malgrat (o gràcies a, qui sap?) una pretesa ortografia fonètica (Valls, 1992). Disposem d'autors (Josep Sebastià Pons, Simona Gay, Carles Grandó, Edmund Brazès...), de revistes (*La Revue Catalane*, *La Tramontane*...), de moviments catalanistes (Société d'Études Catalanes, Nostra Terra, Grup Rossellonès d'Estudis Catalans...) i d'actes literaris (Jocs Florals...) que brinden un tast perdurable del català escrit. **La Catalunya del Nord és lluny de perdre el fil que la lliga a una consciència fortament catalana.**

Un dels encants de la Catalunya del Nord, per als qui vivim a la muntanya, és baixar a la mar. El neurocientífic Jean-Pierre Changeux n'ha explicat l'exaltació sensorial i emocional que produeix, a simple vista. I si en comptes de *regalar-nos* (equivalent de *recrear-nos*) a l'extensa platja de Canet, a l'agraciada platja de Cotlliure o al bonic port de Portvendres cerquéssim benestar en els llibres? **Passegem-nos per les llibreries!** I així coneixerem els veïns més directes que també escriuen en català.

Bibliografia

- Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord*, principals resultats de l'Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord (EULCN) [en línia]. Generalitat de Catalunya, Institut Franco-català Transfronterer i Departament dels Pirineus Orientals, 2015. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxius/EULCN_2015_principals_resultats.pdf> [consulta: 20 juliol 2020].
- Baylac Ferrer, Alà. «La littérature catalane du nord, une littérature hors-sol?», a: Les nouveaux (treure col·loqui i posar directament el títol)» Col·loqui Les nouveaux chemins de la littérature. Rennes: en curs de publicació, 2020.
- Carrera, Esteve. «En nom del poble francès» [en línia]. *El Punt Avui*, Perpinyà, 8-5-2011. <<http://www.elpuntavui.cat/article/403012-en-nom-del-poble-frances.html>> [consulta: 20 juliol 2020].
- Castex Ey, Joan-Francesc. *La sang i la saba*. Perpinyà: autoeditat, 2008.
- Castex Ey, Joan-Francesc. *La frescor de les nits*. Perpinyà: Les Presses Littéraires, 2015.
- Lluís, Joan-Lluís. «*Els invisibles*». Barcelona: L'Avenç, 2020.
- Valls, Miquela. «Literatura». *Qui sem els catalans del nord?* [en línia]. Perpinyà: Associació Arrels, 1992. <<http://arrels.free.fr/QUISOM/SUMARI.HTM>> [consulta: 20 de juliol del 2020].
- Renye, Aleix. «L'escola fa créixer el nombre de lectors en català a Catalunya Nord» [en línia]. *El Punt Avui*, Perpinyà, 22-3-2014. <<http://www.elpuntavui.cat/article/726627-lescola-fa-creixer-el-nombre-de-lectors-en-catala-a-catalunya-nord.html>> [consulta: 20 de juliol del 2020].
- Tocabens, Joan. *A l'ombra de Bellaguarda*. Barcelona: Editorial Barcino, 1983.
- Verdaguer, Pere. *Pàgines d'un exili ordinari*. Barcelona: Rúbrica Editorial, 2002.